

**BANKLARDA UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR HISOBINI VA
AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH**

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

TIFT Universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi mudiri

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Avezova Dilrabo Faxritdinovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi,

magistratura tinglovchisi

Banklarning uzoq muddatli aktivlari moliyaviy institutlarning moliyaviy barqarorligi va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillardan biridir. Uzoq muddatli aktivlar bankning aktivlari qatoriga kiruvchi mol-mulklar, bino va inshootlar, uskunalar, investitsiyalar, immaterial aktivlar, patentlar va boshqa uzoq muddatli moliyaviy resurslardan iborat bo'lib, ularning to'g'ri hisobga olinishi va boshqarilishi bank faoliyatining muvaffaqiyati uchun zarurdir. Shu sababli, banklarda uzoq muddatli aktivlarning to'g'ri hisobini yuritish, ularning real qiymatining aniq baholanishi hamda audit jarayonini takomillashtirish masalalari dolzarbdir. Banklarning uzoq muddatli aktivlari katta qiymatga ega bo'lgan resurslar bo'lib, ularning noto'g'ri baholanishi va hisobotlarda noto'g'ri aks ettirilishi bank faoliyati va uning moliyaviy holati haqida xato tasavvur paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, uzoq muddatli aktivlarni hisobga olish va ularga nisbatan xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos ravishda yondashish banklar uchun zarur talab hisoblanadi. Ayniqsa, global iqtisodiyotda raqobatbardosh bo'lish va xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan o'zaro aloqalarni yaxshilash uchun xalqaro standartlarga mos hisobotlar tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Bunda, uzoq muddatli aktivlarning ishonchli hisobini yuritish va ularga nisbatan tegishli audit choralarini ko'rish banklar uchun moliyaviy shaffoflikni ta'minlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda banklar faoliyatida uzoq muddatli aktivlarning boshqarilishi va hisobini

takomillashtirish global miqyosda iqtisodiy rivojlanish jarayonlarining tezlashuvi va moliyaviy bozorlarning o'sishi bilan bog'liqdir. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda banklar o'z moliyaviy faoliyatini takomillashtirish uchun xalqaro tajriba va zamonaviy hisob-usulidan foydalanishga intilmoqda. Uzoq muddatli aktivlar bank kapitalining muhim qismi bo'lib, ular uzoq muddat davomida daromad keltirishi va bankning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin. Biroq, bu aktivlarning qiymati vaqt o'tishi bilan o'zgarishi va ba'zan eskirishi mumkin, shuning uchun ularning doimiy ravishda qayta baholanib turilishi lozim. Moliyaviy hisobotlarda uzoq muddatli aktivlarning noto'g'ri aks ettirilishi banklarning haqiqiy moliyaviy holatini yashirishi yoki noto'g'ri tasavvur uyg'otishi mumkin. Shu sababli, banklar uzoq muddatli aktivlarni hisobga olish va baholash jarayonini zamonaviy standartlar va ilg'or tajriba asosida takomillashtirishi zarur. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) uzoq muddatli aktivlarning real qiymatini aks ettirish uchun aniq yo'riqnomalar taqdim etadi. Bu standartlar aktivlarning qiymatini muntazam ravishda qayta baholash, amortizatsiyani to'g'ri hisobga olish va moliyaviy hisobotlarda to'liq va haqqoniy ma'lumot berishni talab qiladi. Maqsad - banklarning moliyaviy barqarorligi va ishonchliligini oshirish, xalqaro investorlar va kreditorlar uchun moliyaviy shaffoflikni ta'minlashdir. Aynan shuning uchun ham, banklarda uzoq muddatli aktivlarning hisobini yuritish va auditini takomillashtirish zarur. Banklar uzoq muddatli aktivlarni baholash va hisobga olish jarayonida auditorlarning roli ham katta ahamiyatga ega. Auditorlar banklarning uzoq muddatli aktivlarini to'g'ri va haqqoniy baholanishini ta'minlash, ularning real moliyaviy holatini aks ettiruvchi hisobotlar tayyorlanishini nazorat qiladi. Shuningdek, audit jarayonida uzoq muddatli aktivlarning eskirishi, amortizatsiyasi va qiymatining kamayishi kabi masalalar e'tiborga olinadi. Auditorlar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga asoslangan audit uslublarini qo'llab, banklarning moliyaviy hisobotlarini global standartlarga muvofiq holda tayyorlanishini ta'minlashga harakat qiladi.

Bugungi kunda moliyaviy hisob-kitoblarning xalqaro standartlarga muvofiq holda yuritilishi ko'p sonli banklar uchun dolzarb masalaga aylanmoqda.

Uzoq muddatli aktivlar bo'yicha audit va hisob tizimini takomillashtirish banklarning moliyaviy shaffofligini oshirish, ularga bo'lgan ishonchni mustahkamlash va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyalashuvi uchun muhim shartdir. Shu nuqtai nazardan, banklarning uzoq muddatli aktivlarini hisobga olish va auditini takomillashtirish moliyaviy institutlarning yanada samarali faoliyat yuritishi, ularning raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro moliyaviy bozorlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishiga yordam beradi. Banklarda uzoq muddatli aktivlar hisobini yuritish va auditini takomillashtirish jarayonining tahlili ko'rsatadiki, bu soha bir qator dolzarb masalalarni o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, uzoq muddatli aktivlarning to'g'ri hisobga olinishi va baholanishi banklar moliyaviy holatining haqiqiy aks etishi uchun muhimdir. Agar banklar uzoq muddatli aktivlarni noto'g'ri baholasa yoki hisobotda noto'g'ri ko'rsatsa, bu nafaqat bankning o'ziga, balki investorlar va kreditorlar uchun ham jiddiy xavf tug'diradi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga mos ravishda uzoq muddatli aktivlarning hisobi va baholanishi esa global miqyosda banklarning ishonchliligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Tahlilda aniqlanishicha, ko'plab banklar hali ham uzoq muddatli aktivlarni boshqarish va hisob-kitob qilishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Aktivlarning qiymati va eskirishi bo'yicha aniq yo'riqnoma va standartlarning yo'qligi banklar tomonidan noto'g'ri moliyaviy hisobotlar berilishiga olib kelishi mumkin. Xalqaro standartlarga rioya qilishni ta'minlash uchun banklar tomonidan ilg'or texnologiyalar va amaliyotlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, audit jarayonida aniqlangan muammolar ham uzoq muddatli aktivlar hisobi va baholanishi jarayonlarida e'tiborga olinishi lozim. Auditorlar tomonidan o'tkazilgan tahlillar ko'rsatadiki, ko'pgina banklar aktivlarni qayta baholash va eskirishni hisoblashda xatolarga yo'l qo'yadi. Bu esa banklarning moliyaviy natijalarini noto'g'ri aks ettirishga olib keladi. Shu sababli, audit jarayonini takomillashtirish va xalqaro standartlarga mos audit usullaridan foydalanish banklar uchun muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Yana bir muhim masala shundaki, banklarda uzoq muddatli aktivlarni

boshqarish uchun raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. Bunda zamonaviy dasturiy ta'minotlar va texnologiyalar moliyaviy hisobotlar va audit jarayonlarining aniqligi va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bu usullar uzoq muddatli aktivlarning to'liq baholanib, moliyaviy hisobotlarda haqqoniy ravishda aks ettirilishini ta'minlaydi.

Tahlil natijalariga ko'ra, banklarda uzoq muddatli aktivlar hisobini va auditini takomillashtirish bo'yicha quyidagi asosiy natijalarga erishish mumkin:

- Banklarda uzoq muddatli aktivlar moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq hisobga olinishi va audit qilinishi moliyaviy shaffoflikni ta'minlaydi. Bu esa banklar faoliyatiga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi va xalqaro investorlarga moliyaviy axborotlarning haqqoniylikni kafolatlaydi.

- Banklarning uzoq muddatli aktivlari bo'yicha auditni xalqaro standartlar asosida olib borish banklarning moliyaviy hisobotlari aniqligini ta'minlashga yordam beradi. Xatolar va noto'g'ri baholashlarning oldini olish uchun auditorlar tomonidan ilg'or audit uslublaridan foydalanish zarur.

- Uzoq muddatli aktivlarni boshqarish va audit qilishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Avtomatlashtirilgan tizimlar va dasturiy ta'minotlar aktivlarning aniq baholanishini va ularga nisbatan to'g'ri hisobotlarni tayyorlash imkonini beradi.

- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiqlik banklarning xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyalashuviga ko'maklashadi. Uzoq muddatli aktivlarni to'g'ri hisobga olish va baholash global investorlarga banklarning ishonchliligi va barqarorligi haqida to'liq tasavvur hosil qiladi.

- Uzoq muddatli aktivlarning to'g'ri boshqarilishi va audit qilinishi banklarning moliyaviy barqarorligiga va uzoq muddatli muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi. Bu esa banklarning raqobatbardoshligini oshirishga va ularning moliyaviy bozorlaridagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi.

Natijada, banklarda uzoq muddatli aktivlar hisobi va auditini takomillashtirish umumiy moliyaviy tizimning ishonchliligi va samaradorligini

oshirish uchun zarur hisoblanadi. Xalqaro standartlar asosida bu jarayonlarni amalga oshirish orqali banklar moliyaviy faoliyatlarini yanada yaxshilashlari va global moliyaviy bozorlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishlari mumkin.

XULOSA

Umumiy xulosaga ko'ra, banklarda uzoq muddatli aktivlar hisobi va auditini takomillashtirish bugungi global moliyaviy tizimning barqaror va ishonchli ishlashi uchun dolzarb masalalardan biridir. Uzoq muddatli aktivlar banklarning moliyaviy ahvolini aks ettiruvchi asosiy ko'rsatkichlardan biri bo'lib, ularning to'g'ri baholanishi va hisobotlarda haqqoniy aks ettirilishi bank faoliyatining muvaffaqiyati va shaffofligini ta'minlaydi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablariga mos ravishda uzoq muddatli aktivlar hisobi va auditini olib borish banklarga xalqaro miqyosda investitsiya jalb qilish va moliyaviy tashkilotlar bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qilish imkonini beradi. Moliyaviy hisobotlarda aniq va ishonchli ma'lumotlarni aks ettirish, aktivlarning eskirishi va qiymatining o'zgarishlarini to'g'ri hisobga olish, shuningdek, ilg'or texnologiyalar va audit uslublarini qo'llash bu jarayonni takomillashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, zamonaviy audit amaliyotlarining qo'llanishi banklar faoliyatining samaradorligini oshiradi va moliyaviy jarayonlarning aniqligini ta'minlaydi. Bu esa nafaqat banklarning o'zlari uchun, balki investorlarga, kreditorlarga va boshqa moliyaviy manfaatdor tomonlarga ham ishonchli va haqqoniy axborot olish imkoniyatini beradi.

Natijada, uzoq muddatli aktivlarning hisobi va auditini takomillashtirish banklarning raqobatbardoshligini oshiradi, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan aloqalarni mustahkamlaydi. Bu jarayonning muvaffaqiyati banklarning yanada shaffof va samarali ishlashiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank buxgalteriya hisobining hisob varaqlar rejasi.

2. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining buxgalteriya hisobining hisob varaqlar rejasi.
3. MHXS 5 "Sotish uchun mo'ljallangan uzoq muddatli aktivlar va davom ettirilmaydigan faoliyat".
4. Уразов К.Б. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган 2-нашр.- Т.: «Фан ва технология», 2019. – 540 б.
5. Abdullaeva Sh.Z, Navro'zova K.N. «Banklarda buxgalteriya hisobi asoslari» O'quv qo'llanma T. 2020 y.